

М. В. Шевченко, доктор філософії з права,
старший викладач кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів
ORCID: 0000-0002-6708-016X

САМОРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ПОТОЧНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМАТИКА

У статті констатується, що положення законодавства України, які визначають порядок діяльності саморегульованих організацій, передбачають її спрямованість, головним чином, на громадське регулювання господарської та професійної діяльності відповідних видів. Зокрема, на саморегульовані організації покладається, насамперед, розроблення та затвердження обов'язкових для виконання їх членами правил (стандартів) здійснення господарської діяльності, контроль дотримання цих правил (стандартів) та вимог законодавства, а також застосування заходів дисциплінарного впливу за їх порушення, внутрішня сертифікація членів саморегульованих організацій та сприяння врегулюванню спорів між ними та споживачами результатів їх діяльності. Водночас, ці правила (стандарты) господарської та професійної діяльності для членів саморегульованих організацій будь-яких прав, обов'язків та відповідальності у правовій площині й забезпечуються виключно внутрішньоорганізаційними наслідками, які, за поодинокими винятками, не позначаються на правовому статусі членів таких саморегульованих організацій.

Делегування владних повноважень та безпосереднє виконання саморегульованими організаціями регуляторних, контролюючих та юрисдикційних функцій, крім як для деяких організацій професійного самоврядування, передбачено лише для тих з них, які діють на ринках капіталу та організованих товарних ринках. Однак, у законі визначено, що деталізовані принципи та правила делегування повноважень мають бути встановлені на підзаконному рівні. З цього випливає, що модель саморегулювання, закріплена на рівні законів України, є декларативною та фрагментарною. Вона не встановлює межі саморегулювання господарської та професійної діяльності, не визначає способи взаємодії між членами саморегульованих організацій та саморегульованими організаціями у ході перевірки дотримання встановлених ними правил (стандартів), так само як й між саморегульованими організаціями та регуляторними державними органами при загальній оцінці якості виконання делегованих повноважень, а також при державному нагляді (контролі) за діяльністю саморегульованих організацій.

Ключові слова: громадське регулювання, делеговані владні повноваження, регуляторна політика у сфері господарської діяльності, саморегулювання господарської діяльності, саморегульовані організації в Україні.

M. V. Shevchenko. Self-regulation of economic activity in Ukraine: current state and problematic aspects

The article states that the provisions of Ukrainian law determining the order of the activities of self-regulatory organizations, provide for their direction, mainly, towards private regulation of economic and professional activities of the relevant types. In particular, self-regulatory organizations are primarily responsible for the development and approval of rules (standards) for economic activities, which are binding for their members, monitoring compliance with these rules (standards) and legislative requirements, as well as the imposition of disciplinary sanctions for their violation; internal certification of members of self-regulatory organizations and assistance in the settlement of disputes between them and their consumers. At the same time, these rules (standards) of economic and professional activities do not confer any rights, duties and responsibilities on members of self-regulatory organizations in the legal domain and are safeguarded exclusively by internal organizational ramifications, which, with rare exceptions, do not affect the legal status of members of such self-regulatory organizations.

Delegation of powers and direct designing and implementation by self-regulatory organizations of regulatory policy (except for some professional self-government organizations), is provided only for those of them that operate in the capital markets and organized commodity markets in Ukraine. However, the law stipulates that detailed principles and rules for delegation of powers in this field should be established at the subordinate legislation level. Thus, the self-regulation model, enshrined at the level of the laws of Ukraine, is declarative and fragmentary. It does not establish the boundaries of self-regulation of economic and professional activities, does not determine the methods of interaction between self-regulatory organization and its members in course of checking compliance with the rules (standards) established by it, as well as between self-regulatory organizations and regulatory authorities in the general assessment of the quality of the execution of delegated powers, as well as in government supervision (control) over the activities of self-regulatory organizations.

Key words: delegated public powers, private regulation, regulatory policy in the sphere of economic activity, self-regulation of economic activity, self-regulatory organizations in Ukraine.

© М. В. Шевченко, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Постановка проблеми. Загальносвітовий курс на вдосконалення інституційних основ формування та забезпечення реалізації державної регуляторної політики засвідчується, серед іншого, все більш широкою та послідовною підтримкою на міжнародному та національному рівнях концепції саморегулювання господарської діяльності як діяльності суб'єктів господарювання щодо встановлення правил (стандартів) її здійснення та забезпечення їх дотримання шляхом здійснення заходів нагляду (контролю), а також щодо вжиття інших заходів, спрямованих на упорядкування та ефективне функціонування й розвиток відповідних ринків. Огляд законодавства України показав, що воно закріплює правову основу для діяльності саморегулювальних організацій, насамперед, на ринках капіталу та організованих товарних ринках, на оптових ринках сільськогосподарської продукції, на ринку фінансових послуг, а також у сфері архітектурної діяльності, топографо-геодезичної і картографічної діяльності та у сфері професійної оцінки майна. Для визначення рівня розвитку інституту саморегулювання господарської діяльності за відповідними положеннями законодавства України слід їх узагальнити та оцінити якість реалізації у них цієї концепції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання критеріїв визнання саморегулювальних організацій, їх місця у системі регулювання явищ та процесів на ринках товарів, робіт та послуг, а також способів державного контролю діяльності саморегулювальних організацій та вжиття щодо них заходів державного реагування опрацьовувались у наукових працях, насамперед О. М. Гончаренко та В. В. Кочина. Особливе значення як теоретична основа для подальших досліджень мають міркування цих вчених про сутність саморегулювання господарської діяльності. Зокрема, В. В. Кочин, схиляється до думки про те, що саморегулюванням є створення норм та правил поведінки спеціально створеними організаціями (регуляторами), які визнаються та виконуються їх учасниками (членами) [1, с. 55]. О. М. Гончаренко підкреслила, що саморегулюванням у загальному розумінні є самостійна організація суб'єктами господарювання за допомогою розроблених та встановлених правил господарської діяльності. Одночасно з цим вчена зазначила, що у широкому сенсі саморегулювання охоплює усю діяльність суб'єктів господарювання щодо упорядкування власними силами господарської діяльності, тоді як у вузькому сенсі саморегулюванням є діяльність саморегулювальних організацій з упорядкування відносин на підставі як делегованих державою повноважень, так і добровільно узятих на себе [2, с. 25]. Ці дослідники оцінювали законодавче підґрунтя саморегулювання окремих видів господарської діяльності, але їх висновки та рекомендації потребують оновлення з урахуванням новітніх законодавчих нововведень та тенденцій.

Мета дослідження – визначення природи, поточного стану та перспектив розвитку правового регулювання питань саморегулювання господарської діяльності в Україні

Виклад основного матеріалу. Розпочинаючи дослідження та звернувшись до тих положень законодавства України про ринки капіталу та організовані товарні ринки, які встановлюють місце саморегулювальних організацій у інституційній інфраструктурі цих ринків, власні повноваження та потенційний склад делегованих повноважень саморегулювальної організації професійних учасників цих ринків, зазначимо, що за приписами ч. 8 ст. 70 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» за умови реєстрації Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку об'єднання професійних учасників ринків капіталу як саморегулювальної організації за відповідним видом професійної діяльності, членство всіх професійних учасників ринків капіталу, які провадять відповідний вид професійної діяльності на ринках капіталу, у саморегулювальної організації, що об'єднує професійних учасників ринків капіталу за цим видом професійної діяльності, є обов'язковим. Власні повноваження саморегулювальних організацій включають, головним чином:

- впровадження норм професійної етики у практичну діяльність учасників об'єднання;
- впровадження ефективних механізмів розв'язання спорів, пов'язаних з професійною діяльністю учасників об'єднання;
- моніторинг дотримання статуту та внутрішніх документів об'єднання його учасниками;
- розроблення та затвердження обов'язкових для виконання членами саморегулювальної організації правил (стандартів) провадження відповідного виду професійної діяльності на ринках капіталу, крім правил (стандартів), що прямо встановлені законом;
- застосування заходів дисциплінарного впливу до членів саморегулювальної організації у разі виявлення порушень її статуту чи внутрішніх документів (ч. 2 ст. 144 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки») [3].

На доповнення до власних повноважень, саморегулювальна організація учасників ринків капіталу за її заявою може наділятися делегованими повноваженнями, що визначаються рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, яке підлягає державній реєстрації в Міністерстві юстиції України як нормативно-правовий акт та оприлюднюється відповідно до законодавства. У рішенні про делегування саморегулювальної організації повноважень зазначаються:

- 1) найменування саморегулювальної організації, якій делегуються повноваження;
- 2) повноваження, що делегуються;
- 3) строк, на який делегуються повноваження, що не може бути більшим, ніж строк дії свідоцтва саморегулювальної організації;
- 4) порядок державного контролю за здійсненням делегованих повноважень (ч. 5 ст. 144 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки») [3].

Таким чином, законодавство України про ринки капіталу та організовані товарні ринки передбачає можливість функціонування саморегульованих організацій за видами діяльності професійних учасників ринків капіталу та їх обов'язковим членством у ній, за умови їх реєстрації державним регулятором. На саморегульовані організації професійних учасників ринків капіталу, серед іншого, покладається розроблення та затвердження обов'язкових для виконання їх правил (стандартів) провадження відповідного виду діяльності на ринках капіталу, крім правил (стандартів), що прямо встановлені законом, а також застосування заходів дисциплінарного впливу за їх порушення. На доповнення до того, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку може делегувати саморегульованій організації регуляторні, контрольно-наглядові та юрисдикційні функції за її згодою та з умовою державного контролю за здійсненням делегованих повноважень. Водночас, за законом про ринки капіталу та організовані товарні ринки деталізовані принципи та правил делегування повноважень мають бути встановлені на підзаконному рівні.

На продовження дослідження тематики саморегулювання на товарних ринках, зазначимо, що спеціальні законодавчі положення закріплюють особливий порядок утворення та діяльності саморегульованих організацій оптових ринків сільськогосподарської продукції.

Йдеться про те, що за законодавством України оптові ринки сільськогосподарської продукції з метою постійної координації своєї діяльності, надання взаємодопомоги та задоволення переважно власних господарських потреб мають право на добровільних засадах створювати асоціації оптових ринків сільськогосподарської продукції (ч. 1 ст. 17 Закону України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції»), яким, за умови, якщо її членами є не менше 50 % оптових ринків сільськогосподарської продукції (ч. 4 ст. 17 Закону України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції»), центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну аграрну політику, політику у сфері сільського господарства, асоціації оптових ринків сільськогосподарської продукції може бути надано статус саморегульованої організації оптового ринку сільськогосподарської продукції (ч. 3 ст. 17 Закону України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції»). Саморегульована організація оптового ринку сільськогосподарської продукції бере участь, зокрема у розробленні проектів нормативно-правових актів, що стосуються діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції (ч. 6 ст. 17 Закону України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції») [4].

Установчі документи саморегульованої організації оптового ринку сільськогосподарської продукції підлягають погодженню центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну аграрну політику, політику у сфері сільського господарства (ч. 6 ст. 17 Закону України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції»). Цей державний орган у разі виявлення порушень законодавства має право припинити їх та/або позбавити асоціацію оптових ринків сільськогосподарської продукції статусу саморегульованої організації (ч. 7 ст. 17 Закону України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції») [4].

Таким чином, особливостями статусу саморегульованих організацій оптових ринків сільськогосподарської продукції за законодавством України є можливість їх утворення на добровільних засадах суб'єктами господарювання із спільною часткою оптових ринків сільськогосподарської продукції, яка дорівнює або є більшою за половину їх загального обсягу, за умови державного погодження установчих документів саморегульованих організацій та з можливістю втрати ними статусу саморегульованих організацій у разі виявлення порушень ними законодавства.

Наступним кроком дослідження досвіду правового регулювання діяльності саморегульованих організацій у площині адміністративного права у межах законодавства України є з'ясування законодавчими положеннями про саморегульовані організації у сфері архітектурної діяльності, зазначимо, що вони утворюються за відповідним напрямом підприємницької чи професійної діяльності архітекторів (абз. 15 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про архітектурну діяльність»). На них покладається визначення правил і стандартів підприємницької та професійної діяльності, які є обов'язковими для виконання всіма членами таких організацій, а також передбачають механізм відшкодування збитків, завданих споживачам унаслідок надання членами саморегульованої організації товарів, виконання робіт (послуг) неналежної якості. Більше того, саморегульовані організації осіб, що провадять підприємницьку та професійну архітектурну діяльність, можуть на підставі делегованих повноважень проводити професійну атестацію виконавців робіт (послуг), пов'язаних із створенням об'єктів архітектури, та залучатися до ліцензування господарської діяльності членів саморегульованої організації (ч. 16-1 Закону України «Про архітектурну діяльність») [5].

Таким чином, за законодавством України про архітектурну діяльність саморегульованими організаціям у цій сфері можуть делегуватись повноваження здійснювати професійну атестацію виконавців робіт (послуг), пов'язаних із створенням об'єктів архітектури, та залучатися до ліцензування господарської діяльності членів саморегульованої організації. Членство у них покладає обов'язки на архітекторів дотримуватись затверджених саморегульованою організацією правил і стандартів підприємницької та професійної діяльності за відповідним напрямом. Також, саморегульована організація включає у себе механізм відшкодування збитків, завданих споживачам унаслідок надання членами саморегульованої організації товарів, виконання робіт (послуг) неналежної якості.

Законодавство України передбачає й діяльність саморегульованих організацій на ринку послуг професійної оцінки майна. За положеннями ст. 27 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну

оціночну діяльність в Україні) всеукраїнські громадські організації фізичних осіб, які визнані оцінювачами, що претендують на визнання Фондом державного майна України їх статусу саморегульованої організації оцінювачів, мають відповідати таким критеріям:

- кількісний склад повинен налічувати не менше 250 оцінювачів;
- 90 % членів її загального кількісного складу повинні здійснювати оціночну діяльність у будь-якій формі, визначеній законом, у складі суб'єктів оціночної діяльності;
- наявність встановленої процедури внутрішньої сертифікації своїх членів з метою контролю за якістю оцінки майна, яка проводиться ними [6].

Визначаючи повноваження саморегульованих організацій оцінювачів ст. 28 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» встановлює, що саморегульовані організації оцінювачів здійснюють, зокрема, такі повноваження з громадського регулювання оціночної діяльності:

- контроль за виконанням положень (національних стандартів) оцінки майна та інших нормативно-правових актів з оцінки майна, забезпеченням належної якості оцінки майна, яка проводиться оцінювачами – її членами;
- рецензування звіту про оцінку майна, яка проводиться оцінювачами – членами саморегульованої організації оцінювачів, на вимогу інших організацій, громадян, юридичних осіб відповідно до вимог положень (національних стандартів) оцінки майна та у порядку, встановленому саморегульованою організацією оцінювачів;
- участь у складі екзаменаційної комісії, яка уповноважена приймати рішення про видачу, позбавлення та зупинення дії кваліфікаційного свідоцтва;
- сприяння розвитку конкуренції серед оцінювачів;
- підвищення професійного рівня членів саморегульованої організації шляхом внутрішньої сертифікації за процедурою, встановленою саморегульованою організацією [6].

Таким чином, положення законодавства України про професійну оціночну діяльність допускає можливість встановлення саморегульованими організаціями та здійснення заходів з контролю дотримання правил оцінки майна професійними оцінювачами. Водночас, нормативне регулювання фундаментальних аспектів утворення та діяльності саморегульованих організацій обмежується встановленням умов їх утворення (мінімальна кількість оцінювачів, внутрішня сертифікація членів з метою контролю за якістю оцінки майна тощо), а також окресленням напрямів їх діяльності, що визначається як громадське регулювання оціночної діяльності та не регулюється нормами адміністративного права.

Аналогічна природа притаманна наслідкам діяльності саморегульованих організацій у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності.

Так, за змістом положень ч. 1 ст. 5-3 Закону України «Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність» саморегульованими організаціями у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності є громадські організації, що об'єднують фізичних осіб, визнаних сертифікованими інженерами-геодезистами, отримали свій статус та здійснюють повноваження з громадського регулювання топографо-геодезичної і картографічної діяльності. Громадська організація, що об'єднує фізичних осіб, визнаних сертифікованими інженерами-геодезистами у порядку, встановленому цим законом, для надання їй статусу саморегульованої організації у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності повинна відповідати таким критеріям:

- кількісний склад налічує не менше 100 інженерів-геодезистів;
- не менше 90 відсотків її загального складу є сертифікованими інженерами-геодезистами;
- внутрішніми документами громадської організації встановлено процедури внутрішньої сертифікації своїх членів з метою контролю якості проведених ними топографо-геодезичних і картографічних робіт (ч. 4 ст. 5-3 Закону України «Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність») [7].

Повноваження щодо громадського регулювання топографо-геодезичної і картографічної діяльності, які здійснюють саморегульовані організації у цій сфері включають, зокрема:

- визначення правил і стандартів підприємницької та професійної діяльності, обов'язкових для виконання всіма членами таких організацій, а також механізму відшкодування збитків, завданих споживачам внаслідок надання членами саморегульованої організації товарів, виконання робіт (послуг) неналежної якості;
- контроль за виконанням положень нормативно-технічних документів, норм і правил у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності, за забезпеченням належної якості топографо-геодезичної і картографічної продукції, що складається сертифікованими інженерами-геодезистами – її членами;
- участь у професійній підготовці та сертифікації інженерів-геодезистів;
- участь у складі кваліфікаційної комісії – по 5 сертифікованих інженерів-геодезистів від кожної саморегульованої організації (ч. 6 ст. 5-3 Закону України «Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність») [7].

Висновки та перспективи. Обміркувавши положення законодавства України, які визначають порядок діяльності саморегульованих організацій, передбачають її спрямованість, головним чином, на громадське регулювання господарської та професійної діяльності відповідних видів. Зокрема, на саморегульовані організації покладається, насамперед, розроблення та затвердження обов'язкових для виконання їх членами правил (стандартів) здійснення господарської діяльності, контроль дотримання цих правил (стандартів)

та вимог законодавства, а також застосування заходів дисциплінарного впливу за їх порушення, внутрішня сертифікація членів саморегульованих організацій та сприяння врегулюванню спорів між ними та споживачами результатів їх діяльності. Водночас, правила (стандарти) господарської та професійної діяльності, що встановлюються саморегульованими організаціями, не створюють для їх членів будь-яких прав, обов'язків та відповідальності у правовій площині й забезпечуються виключно внутрішньоорганізаційними наслідками (відповідні рішення є рівнозначними внутрішньоорганізаційним документам громадських об'єднань), які не позначаються на правовому статусі членів таких саморегульованих організацій та не можуть бути приводом для звернення до суду за захистом. Винятки, які вирізняють саморегульовані організації у деяких сферах з-поміж звичайних громадських об'єднань у публічно-правовій сфері є поодинокими (наприклад, встановлений законом обов'язок включати членів саморегульованих організацій у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності до складу кваліфікаційної комісії).

Делегування владних повноважень та безпосереднє виконання саморегульованими організаціями регуляторних, контрольно-наглядових та юрисдикційних функцій передбачено лише для тих з них, які діють на ринках капіталу та організованих товарних ринках. Однак, у законі визначено, що деталізовані принципи та правила делегування повноважень мають бути встановлені на підзаконному рівні. З цього випливає, що модель саморегулювання, закріплена на рівні законів України є декларативною та фрагментарною. Вона не встановлює межі саморегулювання господарської та професійної діяльності, не визначає способи взаємодії між членами саморегульованих організацій та саморегульованими організаціями у ході перевірки дотримання правил (стандартів) господарської діяльності, так само як й між саморегульованими організаціями та регуляторними державними органами при загальній оцінці якості виконання делегованих повноважень, а також при державному нагляді (контролі) за діяльністю саморегульованих організацій, не упорядковуючи тим самим усі основні явища та процеси, які виникають у ході саморегульованої діяльності та потребують законодавчого регулювання з належною регламентацією та достатнім рівнем деталізації прав та обов'язків учасників відповідних відносин й їх забезпеченістю конкретними заходами примусу, у тому числі заходами відповідальності.

Разом з тим, слід відзначити, що спостерігається тенденція до посилення ролі саморегульованих організацій та наближення до їх використання не лише як суб'єктів громадського регулювання господарської та професійної діяльності, які лише формулюють такі правила (стандарти) зайняття цією діяльністю, які не мають правового характеру, а й як суб'єктів із делегованими повноваженнями у тих чи інших сферах господарської та професійної діяльності. Цю тенденцію засвідчують, зокрема урядові законопроекти, спрямовані на закріплення можливості делегування саморегульованим організаціям у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності та у сфері землеустрою владних повноважень щодо професійної атестації та підвищення кваліфікації виконавців цих робіт (інженерів-геодезистів та інженерів-землевпорядників) [8].

Список використаних джерел:

1. Кочин В. В. Поняття та ознаки саморегулювання у цивільному праві України. *Юридична Україна*. 2014. № 10. С. 52–55.
2. Гончаренко О. М. Теоретико-правові засади саморегулювання господарської діяльності : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.04. Національна академія правових наук України. Київ, 2020. 39 с.
3. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 23 лютого 2005 року № 3480-IV. Дата оновлення: 1 січня 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>
4. Про оптові ринки сільськогосподарської продукції : Закон України від 25 червня 2009 року № 1561-VI. Дата оновлення: 31 березня 2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1561-17#Text>
5. Про архітектурну діяльність : Закон України від 20 травня 1999 року № 687-XIV. Дата оновлення: 15 листопада 2024 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#Text>
6. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12 липня 2001 року № 2658-III. Дата оновлення: 1 січня 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text>
7. Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність : Закон України від 23 грудня 1998 року № 353-XIV. Дата оновлення: 15 листопада 2024 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/353-14>
8. Проект закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо ефективної реалізації повноважень саморегульованими організаціями у сфері землеустрою та топографо-геодезичної і картографічної діяльності від 8 квітня 2025 року № 13163. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56168>

Дата першого надходження статті до видання: 07.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026